

hm. Agata Erhardt-Wojciechowska, hm. Jana Świnarska, hm. Joanna Polańska, hm. Anna Kasprowicz (autor)
hm. Ewa Sidor, hm. Sylwia Wesółowska, hm. Lucyna Czechowska (recenzenci)

Obszary rozwoju człowieka oraz rozwój psychofizyczny w podziale na metodyki

Opracowanie wyników badań jakościowych na podstawie opracowań odnośnie rozwoju psychologicznego człowieka w celu odpowiedzi na następujące pytania: Czy istnieją inne ujęcia wszechstronnego rozwoju człowieka niż te zaproponowane w metodzie harcerskiej? Czy warto coś w tym kontekście zmienić w HSW? Co powinniśmy rozumieć pod każdą z płaszczyzn wszechstronnego rozwoju (krótka definicja i normy rozwojowe dla każdej grupy wiekowej oddzielnie)?

Najważniejsze ustalenia i spostrzeżenia

1. Rozumienie tego, co składa się na wszechstronność rozwoju człowieka różni się w poszczególnych organizacjach młodzieżowych, w tym harcerskich i skautowych. **Pięcioprzymiotnikowe ujęcie wszechstronnego rozwoju obecne w obowiązującym Statucie ZHP jest tylko jedną z możliwych opcji.**
2. **Rozwój emocjonalny został osobną składową wszechstronnego rozwoju stosunkowo niedawno.** W roku 1997 kiedy po raz pierwszy Rada Naczelna określiła spojrzenie Związku na te kwestie korzystano tylko z 4 sfer. Również twórcy harcerstwa (m. in. A. Małkowski) tworząc podwaliny ruchu harcerskiego na podstawie skautingu brytyjskiego oraz XIX-wiecznej idei Nowego Wychowania odnosili się do „udzielenia pomocy dzieciom i młodzieży w ich rozwoju fizycznym, intelektualnym, duchowym i społecznym”.
3. Emocje są m.in. „prowodyrem” ludzkich zachowań, dlatego ciężko jest odnosić się do zagadnienia emocji bez rozpatrywania kontekstu/tła, z którym jest nieodzownie związane, i w którym się przejawia. **Tym samym wyodrębnienie rozwoju emocji ze sfery rozwoju świadomości i rozwoju społecznego jest zabiegiem dość sztucznym.**

4. Rozwój duchowy i religijny w naszej organizacji pełni ważną rolę wychowawczą, jednak nierzadko zdarza się, że rozwój duchowy nie jest dobrze rozumiany - często jest utożsamiany z rozwojem religijnym. Rozwój religijny jest rozwojem duchowym, jednakże rozwój duchowy nie musi ograniczać się do rozwoju religijnego, może także dotyczyć innych sfer. Naturalnym polem ekspresji rozwoju duchowego jest szerszy pojęciowo rozwój świadomości.
5. W podziale na sfery rozwojowe zdecydowaliśmy się na nazwę „rozwój świadomości” ze względu na procesy zachodzące w umyśle człowieka tj. rozwój moralny, rozwój tożsamości, rozwój emocjonalny, rozwój wyznawanych wartości i przekonań, krystalizowanie się światopoglądu oraz sensu życia, do których konieczna jest świadomość siebie i otaczającej rzeczywistości. Brak świadomości wyklucza osiągnięcie najwyższych stadiów rozwojowych w przytoczonych obszarach, tym samym świadomość stanowi warunek do stawania się coraz lepszym człowiekiem.
6. Nie istnieje idealny podział okresu rozwojowego, który stosowany byłby przez wszystkich naukowców (pedagogów, psychologów). Rozwijanie się jest tak płynnym i nieharmonijnym procesem, że nawet trudno byłoby ocenić, w którym dokładnie miejscu na osi rozwojowej jest dana jednostka.
7. Równocześnie we wszystkich klasyfikacjach występuje podział na okres szkolny 6/7-11/12 i okres dorastania 10/12 - 15/17. Wydaje się, że te 2 okresy na pewno powinny zostać wydzielone, jako osobne grupy metodyczne. Powinno się jeszcze zastanowić nad wydzieleniem okresu wczesnego dojrzewania i późnego dojrzewania, czyli podziału dorastania na II przedziały czasowe 10/11-13/14 i 14/15 - 17/18, gdyż w 5 przywołanych klasyfikacjach taki rozdział dojrzewania się pojawia. Po okresie adolescencji następuje okres wczesnej dorosłości, który został wydzielony w większości klasyfikacji i on również powinien zostać wyodrębniony, ze względu na osobną charakterystykę osób w tej fazie rozwojowej, inne cele i wymagania przed nimi stawiane. Wydaje się zatem iż w odniesieniu do aktualnego stanu rzeczy w ZHP podział na 4 grupy metodyczne jest zgodny z psychologią rozwojową. Ewentualnie można delikatnie dopasować ramy wiekowe w każdej grupie metodycznej, lecz patrząc na rozpiętość w jakiej poszczególne fazy rozwojowe pojawiają się w poszczególnych klasyfikacjach trudno się tu o nie oprzeć.
8. Naukowcy dostrzegają indywidualne tempo rozwoju każdej jednostki, co przekłada się na rozbieżności i widełki czasowe sięgające nawet do 3 lat w klasyfikacjach. Może warto byłoby się zastanowić nad większą indywidualizacją gotowości do przechodzenia do kolejnych grup metodycznych, lecz mogłoby to również wprowadzać zamęt i brak przejrzystości metodycznej.
9. Odnoszenie się do psychologii rozwojowej w przypadku podziału na grupy metodyczne ma sens jedynie wtedy, kiedy oparte jest również o bieżący system edukacji. Ponieważ szkoła i nauczyciele, kształtują i doprowadzają uczniów do prawidłowego poziomu realizacji wymagań i oczekiwań im stawianych. Niejako szkoła kształtuje uczniów i wciska ich w pewne rozwojowe ramy.
10. W świetle przeprowadzonej analizy w przypadku szkoły podstawowej 8-klasowej naturalnym wydaje się podział na 3 grupy metodyczne: zuchową, harcerską i starszoharcerską ze względu na wyraźne wyzwania rozwojowe przed jakimi staje człowiek w ciągu tego czasu. Drużynowy powinien być rzetelnie przygotowany do wspierania wychowanków w sprostaniu specyficznym zadaniom rozwojowym w każdej z tych grup. Pracując z wędrownikami w „następnej szkole” oczekujemy, że szukają swojego miejsca do działania i angażują się w służbę, również bez względu na to czy ktoś jest jeszcze na etapie rozwojowym adolescenta, czy już młodego dorosłego.

Przedstawienie podziału wszechstronnego rozwoju człowieka w wybranych organizacjach harcerskich, organizacjach skautowych, organizacjach wychowawczych a także koncepcjach filozoficznych

Podmiot	Sfery rozwoju	Uwagi
ORGANIZACJE HARCERSKIE		
Związek Harcerstwa Polskiego	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój duchowy - rozwój emocjonalny - rozwój intelektualny - rozwój społeczny - rozwój fizyczny 	<p>Poradnik drużynowych harcerskich wymienia następujące sfery rozwoju:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój intelektualny - rozwój emocjonalny - rozwój społeczny - rozwój moralny <p>Poradnik dla wędrowników wymienia:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój biologiczny (fizyczny) - rozwój seksualny - rozwój psychiczny (intelektualny, emocjonalny, moralny) <p>w Podstawach wychowawczy wymienione są:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój duchowy - rozwój emocjonalny - rozwój intelektualny - rozwój społeczny - rozwój fizyczny <p>w opracowaniu pt. Harcerskie Ideały, przyjętym Uchwałą Rady Naczelnej ZHP nr 33 z 22 lutego 1997 r. wymienione są:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój duchowy - rozwój intelektualny - rozwój społeczny

		<ul style="list-style-type: none"> - rozwój fizyczny <p>Uchwała nr 42/XXXVIII Rady Naczelnej ZHP z dnia 30 czerwca 2016 r. w sprawie definicji harcerstwa wymienia:</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój fizyczny - rozwój intelektualny - rozwój emocjonalny - rozwój społeczny - rozwój wolitywny - rozwój duchowy
Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój duchowy - rozwój emocjonalny - rozwój intelektualny - rozwój społeczny - rozwój fizyczny 	
SHK Zawisza	<p>Celem Stowarzyszenia jest dostarczenie każdemu młodemu człowiekowi możliwości osobistego rozwoju w następujących pięciu dziedzinach:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zdrowie i sprawność fizyczna, - zmysł praktyczny, - kształcenie charakteru, - zmysł służby, - życie religijne. 	<p>Tak jak w organizacjach należących do Federacji Skautingu Europejskiego - Federacja Skautingu Europejskiego jest ruchem wychowawczym, posługującym się metodą harcerską, opartym na zasadach religii rzymskokatolickiej oraz uczestniczącym w wielkiej wspólnocie wiary i działania, jaką jest Skauting Europejski.</p>
ORGANIZACJE SKAUTOWE		
Ruch skautowy	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój duchowy - w stosunkach z innymi ludźmi, z otaczającym światem i z tym co transcendentne - rozwój społeczny - rozwój umysłowy - intelektualny - (obserwacja, interpretacja, zapamiętywanie, pomysłowość i znajdowanie rozwiązań, odróżnianie dobra od zła, planowanie, porozumiewanie się - a więc także aspekty rozwoju moralnego - rozwój fizyczny 	<p>W książce, którą wydało Światowe Biuro Skautowe „Elementy ruchu skautowego” dodano opis rozwoju emocjonalnego i my w ZHP kilka lat temu do tego się dostosowaliśmy.</p>

Royal Rangers Polska (RRP)	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój fizyczny – rozwój psychiczny – rozwój społeczny (relacje z ludźmi) – rozwój duchowy (relacja z Bogiem) 	Organizacja harcerska, będąca częścią międzynarodowej chrześcijańskiej organizacji skautowej Royal Rangers.
Ruch skautowy w Japonii	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój charakteru – rozwój zdrowia – rozwój umiejętności – rozwój poczucia służby dla innych 	
Ruch skautowy w Finlandii	<p>Jedną z podstawowych zasad jest:</p> <ul style="list-style-type: none"> – życie zgodnie z naturą oraz jej ochrona, – zaangażowanie się w życie społeczności lokalnej i prace oraz pomoc dla niej wykonywane. 	
Stany Zjednoczone Boy Scouts of America BSA	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój osobisty – rozwój charakteru, świadomości – rozwój postawy obywatelskiej – rozwój fizyczny 	
Girl Scouts of USA (GSUSA)	<p>wartości, takie jak:</p> <ul style="list-style-type: none"> – uczciwość, sprawiedliwość, odwaga, współczucie, charakter, „siostrzeństwo”, zaufanie i obywatelstwo poprzez działania, w tym biwakowanie, – praca społeczna, 	
WYBRANE ORGANIZACJE MŁODZIEŻOWE		
Związek Towarzystw Gimnastycznych SOKOKOŁ w Polsce	Celem jest podniesienie sprawności fizycznej społeczeństwa polskiego oraz wyrobienie w tymże społeczeństwie karności, spójności i ofiarności, odpowiedzialności za swe czyny, poczucie obowiązku wobec państwa, zdolności obrony granic i całości RP i wszelkich cnót obywatelskich, stanowiących podstawy istoty miłości Ojczyzny.	
Związek Młodzieży Wiejskiej	<p>ZMW jest dobrowolną, samorządną i społeczną organizacją, skupiającą młode pokolenie wsi polskiej.</p> <p>Celem Związku jest:</p> <ul style="list-style-type: none"> – wychowywanie młodzieży w poczuciu pokoju, wolności, tolerancji, sprawiedliwości i poszanowania prawa 	

	<ul style="list-style-type: none"> – realizacja interesów młodzieży wiejskiej, pomoc w urzeczywistnieniu aspiracji młodzieży wiejskiej w zakresie naukowo-technicznym, oświatowym, oświatowo-wychowawczym, kulturalnym, kultury fizycznej i sportu – budowa i wspieranie systemu kształcenia zawodowego młodzieży wiejskiej, w tym zmiany kwalifikacji zawodowych, 	
Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży KAI	<p>Zadaniem Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży jest w szczególności:</p> <ul style="list-style-type: none"> – pomoc we wszechstronnym rozwoju młodego człowieka, zwłaszcza stwarzanie atmosfery mobilizującej do pracy nad sobą i do kształtowania osobowości katolika i Polaka; – ubogacenie wiary: szerzenie wiedzy religijnej, prawd wiary, zasad moralnych, rozwijanie praktyk religijnych w życiu osobistym i wspólnotowym, zwłaszcza pełnego uczestniczenia we Mszy św.; – troska o rozwój wiedzy ogólnej, specjalistycznej i kwalifikacji zawodowych; – zapoznawanie się z dorobkiem kultury narodowej i twórcze angażowanie się w rozwój życia kulturalnego, a także dbałość o kulturę osobistą (kulturę bycia, zachowań, życia na co dzień), troska o czystość i piękno otoczenia oraz poszanowanie środowiska naturalnego; – dbanie o rozwój fizyczny (kultura fizyczna, sport, turystyka, kajakarstwo); <p>(...)</p>	W zestawieniu zostały umieszczone tylko te punkty, które mówią o rozwoju.
ZMCh "Polska YMCA":	<p>Misja "Polska YMCA" chce służyć Polsce i wszystkim Jej obywatelom w zakresie szeroko rozumianej edukacji i wychowania, rozwijania pasji i zainteresowań, w harmonijnym rozwoju ciała, ducha i umysłu w oparciu o wartości zawarte w nauce Jezusa Chrystusa.</p>	
Związek Strzelecki „STRZELEC”	<ul style="list-style-type: none"> – wychowanie młodzieży w duchu patriotycznym w oparciu o hasła BÓG-HONOR-OJCZYZNA oraz RÓWNOŚĆ-WOLNOŚĆ-NIEPODLEGŁOŚĆ 	

	<ul style="list-style-type: none"> – przekazywanie wiedzy historycznej, pielęgnowanie polskości oraz rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej – kształtowanie postaw patriotycznych wśród młodzieży – uczenie zdyscyplinowanego życia w zespole, kształtowanie takich cech jak poświęcenie, przyjaźń, solidarność – praca nad rozwojem charakteru młodzieży – wspieranie i upowszechnianie kultury fizycznej wśród młodzieży; 	
KONCEPCJE FILOZOFICZNE		
Św. Augustyn	Wyszczególnia i opisuje: <ul style="list-style-type: none"> – Rozwój (wychowanie) moralny i religijny – Rozwój (wychowanie) umysłowy – Rozwój (wychowanie) fizyczny 	

Przedstawienie nowej propozycji podziału wszechstronnego rozwoju - 4 SFERY ROZWOJU

Na podstawie powyższego zestawienia, a także własnego doświadczenia jako instruktorzy ZHP oraz grona pedagogów i psychologów proponujemy koncepcję czteropodziałowego przedstawienia sfer wszechstronnego rozwoju:

- rozwój świadomości,
- rozwój intelektualny,
- rozwój społeczny,
- rozwój fizyczny.

Każda ze sfer rozwoju rozumiana jest jako:

ROZWÓJ FIZYCZNY <ul style="list-style-type: none"> – rozwój anatomiczny – rozwój fizjologiczny 	ROZWÓJ SPOŁECZNY <ul style="list-style-type: none"> – rozwój relacji: <ul style="list-style-type: none"> • człowiek a rodzina i dorośli • człowiek a grupa rówieśnicza • człowiek a budowanie związków z innymi (przyjaźnie, miłości) 	ROZWÓJ INTELEKTUALNY <ul style="list-style-type: none"> – rozwój poznawczy (uwaga, koncentracja, pamięć, myślenie), rozwiązywanie problemów, uczenie się – rozwój wyobraźni 	ROZWÓJ ŚWIADOMOŚCI <ul style="list-style-type: none"> – rozwój moralny – rozwój tożsamości (metarefleksja; samoocena) – rozwój emocjonalny
---	---	--	--

	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój emocjonalny w relacjach społecznych - rozwój emocjonalnej samokontroli w sytuacjach społecznych - pełnienie ról społecznych + rozwój kompetencji w kluczowych dla danego okresu rolach społecznych - realizowanie swoich potrzeb - rozwój samodzielności i odpowiedzialności za siebie i innych - stosunek człowieka do wymogów społecznych występujących w formie nakazów, zakazów, ostrzeżeń i norm społecznych 	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój marzeń - rozwój twórczości - rozwój zainteresowań - dominująca aktywność wynikająca z rozwoju człowieka - rozwój kompetencji związanych ze skutecznym działaniem 	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój wyznawanych wartości i przekonań - krystalizowanie się światopoglądu - sens życia
--	---	--	--

Dlaczego sfera rozwoju emocjonalnego została wcielona w inne sfery rozwoju i nie stanowi oddzielnej?

Rozwój emocjonalny buduje poszczególne cechy przystosowawcze do życia społecznego, kształtuje cechy charakteru będące nieodzownym elementem rozwoju każdego człowieka. Tym samym wyodrębnienie rozwoju emocji ze sfery rozwoju świadomości i rozwoju społecznego byłoby zabiegiem dość sztucznym. Emocje są m.in. „prowodyrem” ludzkich zachowań, dlatego ciężko jest odnosić się do zagadnienia emocji bez rozpatrywania kontekstu/tła, z którym jest nieodzownie związane, i w którym się przejawia. Dlatego rozwój emocjonalny w poniższej propozycji został „wcielony” do rozwoju świadomości i rozwoju społecznego tworząc spójny obraz tych sfer.

Dlaczego rozwój świadomości?

Świadomość jest zjawiskiem fascynującym, lecz nieuchwytnym. Niemożliwe jest dokładne określenie, czym jest, w jaki sposób działa lub dlaczego powstała. Świadomość jest warunkiem jaki musi zaistnieć w procesie tworzenia myśli, odczuć i woli oraz zjawisk im towarzyszącym. To rozpoznawanie przez myślący podmiot własnych czynów lub uczuć - zdolność do przeżywania doznań i stanów emocjonalnych oraz zdawania sobie sprawy z własnego zachowania. Świadomość to najwyższy poziom rozwoju psychicznego człowieka umożliwiający odzwierciedlenie rzeczywistości. Świadomość jednostki jest dostępna, w największym zakresie, tylko dla niej samej.

W podziale na sfery rozwojowe zdecydowaliśmy się na nazwę „rozwój świadomości” ze względu na procesy zachodzące w umyśle człowiek tj. rozwój moralny, rozwój tożsamości, rozwój emocjonalny, rozwój wyznawanych wartości i przekonań, krystalizowanie się światopoglądu oraz sensu życia, do których konieczna jest świadomość siebie i otaczającej rzeczywistości. Brak świadomości wyklucza osiągnięcie najwyższych stadiów rozwojowych w przytoczonych obszarach, tym samym świadomość stanowi warunek do stawania się coraz lepszym człowiekiem.

Co z rozwojem duchowym?

Rozwój duchowy i religijny w naszej organizacji pełni ważną rolę wychowawczą, jednak nierzadko zdarza się, że rozwój duchowy nie jest dobrze rozumiany - często jest utożsamiany z rozwojem religijnym. Rozwój religijny jest rozwojem duchowym, jednakże rozwój duchowy nie musi ograniczać się do rozwoju religijnego, może także dotyczyć innych sfer. W celu łatwiejszego zrozumienia szerszego ujęcia rozwoju duchowego zaproponowaliśmy wpisane go w rozwój świadomości, co przedstawia dość naturalne pole jego ekspresji. Mając na uwadze rozwój religijny w kontekście rozwoju duchowego, zaproponowany poniżej rozwój świadomości w podziale na grupy wiekowe został skonsultowany w osobą duchowną, instruktorem naszej organizacji, który stwierdził, że w tekście zostały zawarte kwestie związane z kształtowaniem się sumienia i światopoglądu w oparciu o prawdy podstawowe w tym wartości chrześcijańskie.

Przedstawienie propozycji 4 SFER ROZWOJU w podziale na wiek wg grup metodycznych ZHP

Wiek	Rozwój fizyczny	Rozwój społeczny	Rozwój intelektualny	Rozwój świadomości
Definicja	Jest to proces prowadzący do dojrzałości organizmu.	Jest to proces kształtowania się zachowań, postaw i potrzeb człowieka w życiu społecznym. Człowiek rozwijający się społecznie uczy się pełnienia różnych ról społecznych, podejmowania obowiązków, współdziałania z innymi ludźmi.	Jest to proces, w toku którego są zdobywane pewne umiejętności oraz wiedza, którą człowiek jest w stanie wykorzystać na danym etapie wiekowym. Składać się na niego będą: <ul style="list-style-type: none"> - rozwój poznawczy (uwaga, koncentracja, pamięć, myślenie), rozwiązywanie problemów i uczenie się - rozwój wyobraźni - rozwój marzeń - rozwój twórczości - rozwój zainteresowań - dominująca aktywność wynikająca z rozwoju człowieka	Jest to proces w toku, którego kształtują się, postawy, wartości, przekonania, światopogląd na różne tematy/obszary w zależności od wieku.

			- rozwój kompetencji związanych ze skutecznym działaniem.	
7-9	<ul style="list-style-type: none"> - dzieci mają bardzo dużą potrzebę ruchu, a spontaniczny ruch wzbudza u nich radość, - kościec dziecka jest jeszcze słaby i nie podąża dużym obciążeniami, - dzieci potrafią już biegać, skakać, obracać się, łatwo przychodzi im opanowywanie bardziej skomplikowanych umiejętności ruchowych tj.: jazda na rolkach, rowerze, pływanie, - dzieci zdolne są do ruchów dużych i zamasywanych, męczą się przy małych ruchach wymagających precyzji, - organizm dziecka coraz bardziej się rozrasta i zaczyna dojrzewać, zwalnia tempo wzrostu, - pod koniec tego okresu doskonalą się koordynacja całego ciała - kończyny dobrze współpracują z głową i oczami, przez co ruchy dziecka są coraz bardziej płynne i dobrze zaplanowane, - kształtuje się moc, zwinność, szybkość i wytrzymałość organizmu, 	<ul style="list-style-type: none"> - dzieci zaczynają dostrzegać potrzebę współdziałania w grupie, starają się ją rozwijać, głównie w grupach podzielonych ze względu na płeć, - kontakty z rówieśnikami pozwalają przetłumaczyć „dziecięcy egocentryzm” - dziecko zaczyna postrzegać świat nie tylko ze swojego punktu widzenia, - dzieci starają się jak najczęściej wykonywać samodzielnie, wyznaczają sobie cele i dążą do ich realizacji, - dzieci poszukują nowych obszarów działania oraz czerpią radość nie tylko z podejmowanych inicjatyw, ale też z osiągnięcia celu, - dzieci w swoim zachowaniu stają się refleksyjne, dostrzegają konsekwencje swoich działań i starają się je przewidzieć, - dzieci są w stanie podporządkować się panującym zasadom, rozumieją i potrafią wykonać kierowane do nich polecenia, 	<ul style="list-style-type: none"> - w tym wieku u dziecka dochodzi do zmiany od myślenia zdominowanego przez spostrzeganie do operacji pojęciowych i myślenia pojęciowego, a także doskonalą się myślenie logiczne o charakterze przyczynowo-skutkowym, - dzieci zdobywają i przetwarzają informacje na poziomie konkretnym, - systematyczne zdobywanie wiedzy szkolnej - wyzwaniem dla dziecka jest pogodzenie obowiązków związanych z nauką z wciąż żywą potrzebą zabawy, - w coraz większym stopniu koncentracja na obiektach staje się zamierzona i celowa, co umożliwia o wiele dłuższe i skuteczniejsze zajmowanie się daną czynnością oraz jej kontynuowanie nawet wtedy, gdy w pobliżu dzieją się inne, ciekawe rzeczy, - dzieci potrafią dokonać planowej i celowej obserwacji, - dominuje pamięć dowolna czyli zapamiętujemy to co 	<ul style="list-style-type: none"> - dzieci zwracają uwagę na uczucia i potrzeby innych ludzi - ułatwia to zrozumienie wartości moralnych, - dzieci przyjmując własną perspektywę uwzględniają perspektywę innych osób i dążą do zgodności z tym, co ogólnie przyjęte i oczekiwane w grupie, której są członkami, - dzieci coraz częściej spostrzegają i oceniają zachowania innych osób przez pryzmat intencji, a nie skutku, a także zaczynają rozumieć, że reguły są ustalane przez ludzi i że mogą ulegać zmianie, bowiem wynikają z uwarunkowań bieżącej sytuacji i kontekstu, - dzieci potrafią wyrażać emocje pozytywne i negatywne w społecznie akceptowanej formie. Niektóre swoje uczucia, takie jak strach czy gniew, próbują ukrywać przed otoczeniem, - doszło do opanowania umiejętności powstrzymywania się przed odruchowym działaniem oraz

	<ul style="list-style-type: none"> - wyostrzają się wszystkie zmysły dziecka, - kontynuowana jest wymiana uzębienia na stałe, - rozwój fizyczny dziecka stanowi istotny czynnik z punktu widzenia wzrostu możliwości skutecznej realizacji działania zorientowanego na cel. Wzrost szybkości, dokładności i płynności ruchów oraz zwiększona sprawność fizyczna pozwalają bowiem wykonywać czynności w sposób szybki i elastyczny oraz wspierają umiejętność posługiwania się potrzebnym narzędziem, by uzyskać zamierzony efekt działania. 	<ul style="list-style-type: none"> - dzieci posiadają swoje obowiązki domowe, które z wiekiem stają się trudniejsze - adekwatne do ich umiejętności, - dzieci przywiązują się do nauczycieli i innych dorosłych, z którymi mają kontakt, dlatego ważny jest pozytywny kontakt, dobry wzorzec zachowań i autorytet w środowisku dziecka, - grupa przyjaciół jest dla dzieci tak samo ważna, jak rodzina, - opinia, jaką ma się wśród kolegów jest niezwykle ważna dla kształtującej się samooceny, to rówieśnicy dostarczają kryteriów własnego sukcesu i klęski, - idealną formą pracy dla dziecka w tym wieku jest praca w grupie, - dzieci przestają się bawić w zabawy tematyczne, a zaczynają grać w gry z zasadami i ustaloną strukturą np. berek, chowany. - pozytywne interakcje z rodzicami oraz podejmowanie wspólnych działań stanowią czynnik wspierający rozwój wiary we własne możliwości oraz umiejętności kooperacji, 	<p>chcemy zapamiętać, dziecko przestaje być nastawione na dosłowne zapamiętanie materiału, lecz zaczyna go analizować i organizować, a z czasem pojawia się zdolność do zapamiętywania logicznego,</p> <ul style="list-style-type: none"> - potrafią w zamierzony sposób uczyć się i odtwarzać informację. Stosuje strategie pamięciowe, np. powtarzanie, - w kontrolowany i świadomy sposób zaczynają rozwiązywać problemy, - w obszarze komunikacji dochodzi do zmian ze spontanicznego mówienia do używania różnych form komunikacji - od słuchania i mówienia do czytania i pisanie, opanowanie umiejętności czytania przekłada się na rozwój zasobu słownictwa i umiejętność samodzielnego zdobywania wiedzy. Na tym etapie nie jest jeszcze opanowana umiejętność selekcjonowania informacji, - dzieci zdają sobie sprawę, iż język, jakiego używa się, rozmawiając z kolegami, powinien różnić się od tego stosowanego podczas rozmowy 	<p>natychmiastową ekspresją doznawanych emocji,</p> <ul style="list-style-type: none"> - u dzieci następuje znaczne ograniczenie przejawów rozładowywania złości w postaci agresji fizycznej. Zamiast tego napięcie częściej znajduje swe ujście pod postacią agresji werbalnej (np. przezywanie) oraz w formie „łagodniejszych” form agresji niewerbalnej (np. pokazywanie języka), - rozwój zainteresowań, szczególnie sportem, zabawami, oglądaniem telewizji. Zainteresowanie szkołą spada wraz z czasem uczęszczania do niej, - świadomość siebie jako podmiotu własnych działań umożliwia trafne rozpoznawanie własnych potrzeb i zainteresowań, - obraz własnej osoby kształtuje się pod wpływem aktywności własnej, komunikatów płynących od dorosłych i porównań z innymi, - na podstawie samowiedzy będącej wynikiem konfrontacji dotychczasowej wiedzy na własny temat z efektami własnego działania,
--	--	---	---	---

		- sukcesy szkolne i w sferze społecznej prowadzą do rozwoju poczucia kompetencji i poczucia własnej skuteczności. Brak sukcesów w nauce i negatywne społeczne oceny rodzą zwątpienie w swoje możliwości i niechęć przed nowymi aktywnościami z obawy przed niepowodzeniem.	z nauczycielką, rodzicami, dziadkami bądź innymi osobami dorosłymi.	dzieci rozwijają swoją samoocenę, która wyznacza poziom ich aspiracji.
10-12	- w rozwoju fizycznym pojawiają się rozbieżności wynikające z innego tempa dojrzewania dziewczynek i chłopców, - u dziewczynek nowe zjawiska, które mogą już pojawić to tak zwane drugorzędowe cechy płciowe, np. pojawienie się owłosienia łonowego, poszerzenie miednicy, rozwój gruczołów sutkowych, gromadzenie tkanki tłuszczowej na pośladkach i biodrach i pierwsza miesiączka (pomiędzy 10, a 17 rokiem życia, najczęściej 12-13 r.ż.), - u niektórych chłopców już pod koniec szkoły podstawowej mogą pojawiać się: owłosienie łonowe, poszerzenie barków, zwiększenie masy mięśniowej,	- dzieci są bardzo samodzielne - wracają same do domu, potrafią przygotować sobie prosty posiłek, pomagają w pracach porządkowych, mają swoje ustalone obowiązki domowe, dobrze planują czas na odrabianie lekcji i zabawę, - dla dzieci w tym wieku najważniejsza jest grupa rówieśnicza, rodzina schodzi na dalszy plan. Pomiędzy rówieśnikami, a rodziną drugą ważną grupę stanowią nauczyciele w szkole, - potrafią nawiązać bliskie relacje w parach, małych grupach - tworzą się pierwsze prawdziwe przyjaźnie, - dzieci nie potrzebują już wsparcia dorosłego w poznawaniu nowych rówieśników, czy podczas	- dzieci w tym wieku używają różnych strategii pamięciowych, pojawia się świadomość różnych punktów widzenia, - dziecko zdobywa i przetwarza informację na poziomie konkretnym, - dzieci zdobywają nowe kompetencje poznawcze, polegające na myśleniu w zgodzie z ustalonym porządkiem i regułami, umożliwiają zdobycie większej niezależności myślenia, - w tym wieku rozwija się możliwości celowego działania, co pozwala na samodzielne realizowanie bardziej złożonych i składających się z kilku etapów zadań, - w myśleniu dzieci pojawia się odwracalność, zasada	- w wieku około 11-12 lat poziom poczucia własnej wartości gwałtownie spada, po czym podwyższa się dopiero w wieku późnej adolescencji (w szkole ponadgimnazjalnej), - dzieci w tym wieku są świadome własnych umiejętności lub ich braku, - osobowościowo dzieci w tym wieku wykazują się samodzielnością, dużą rolę odgrywa samoocena dziecka względem siebie; pojawia się też samoregulacja względem np. zachowań, - występuje moralność konwencjonalna - charakteryzuje się uznawaniem czynów za dobre lub złe, zgodnie z konwencją obowiązującą w danej grupie społecznej, narodowościowej,

	<p>mutacja głosu, poranne wzwody oraz polucje, - w mózgu tworzą się nowe połączenia nerwowe, co znacznie usprawnia myślenie, wyszukiwanie, przekazywanie informacji i łączenie ze sobą faktów, - dzieci dobrze radzą sobie z ruchami precyzyjnymi, małymi - są one płynne i dokładne, dzięki czemu pisanie, rysowanie, wycinanie nie sprawiają dzieciom w tym wieku tylu kłopotów, - całe ciało lepiej ze sobą współgra, przez co dzieci dobrze radzą sobie z trudnymi układami ruchowymi, grą na instrumencie - są zgrane ruchowo.</p>	<p>wchodzenia do nowych grup rówieśniczych; - okres klas IV-VI to czas największej segregacji płciowej w dobieraniu sobie kolegów i koleżanek. Dziewczynki bawią się z dziewczynkami w parach lub małych grupkach w jednym miejscu, zaś chłopcy tylko z chłopcami w większych grupach odkrywając nowe, nieznane przestrzenie na podwórku, - dzieci uważają swoją płć za lepszą, a w stosunku do drugiej kierują się negatywnymi stereotypami, - chłopcy rozwiązują konflikty poprzez groźby i siłę fizyczną, dziewczynki unikają konfliktów lub starają się rozwiązywać je pokojowymi metodami, - chłopcy dążą do współzawodnictwa, rywalizacji - grupy rówieśnicze obok szkoły to dla dzieci miejsce do nauki zasad i ról społecznych - w grupach rówieśniczych dzieci uczą się jak żyć z innymi ludźmi.</p>	<p>zachowania stałości, klasyfikacja, szeregowanie, logika indukcyjna - wnioskowanie "od ogółu do szczegółu", pojawia się pamięć logiczna, - występuje dopasowywanie komunikatu do odbiorcy co umożliwia bardziej efektywną współpracę w grupie, - dzieci stają się coraz bardziej pracowite - coraz lepiej planują swoje działania, są coraz bardziej wytrwałe w pracy, potrafią doprowadzić swoje działanie do końca, - dzieci w tym wieku powinny mieć optymalne poczucie kompetencji - nie zaniżać swoich umiejętności ani ich nie zawyżać, nie wycofywać się w razie krytyki, ale też potrafić korzystać z informacji zwrotnych, odczuwać pewność siebie w nowych zadaniach, ale nie porywać się „z motyką na słońce”, gdy zadanie je przerasta, - gry i zabawy, czyli obok nauki szkolnej druga podstawowa aktywność dziecka w środkowym wieku szkolnym, korzystnie oddziałują na rozwój w prawie wszystkich możliwych domenach -</p>	<p>wyznaniowej, w społeczności lokalnej, ale też w mniejszych społecznościach, jak rodzina, klasa czy grupa rówieśnicza, - po wszystkich sukcesach i porażkach od IV do VI klasy szkoły podstawowej dzieci powinny już umieć odpowiedzieć sobie na pytania: • o sobie - jaki jestem; co potrafię; co mi nie wychodzi; czego lubię się uczyć; do czego dążę w uczeniu się, grach, zabawach; co zrobić, aby osiągnąć zamierzone cele • o innych - czy i za co mnie lubią; czy ja ich lubię i dlaczego; co robić, aby z nimi dobrze się bawić; czy lubię z nimi się bawić, uczyć, współpracować. - dzieci dokonują refleksji nad doświadczanymi emocjami i na werbalizowaniu myśli dotyczących emocji, - występuje świadomość mechanizmu powstawania emocji oraz wie, jak nad nimi panować.</p>
--	--	--	---	---

			motorycznej, intelektualnej, społecznej i emocjonalnej.	
13-16	<p>- nastolatki są zaniepokojeni zmianami, które zachodzą w ich ciele - "skok pokwitaniowy", czyli okres w dojrzewaniu płciowym, charakteryzujący się intensywnym tempem wzrastania. Ciało nastolatków, do tej pory "znane" i przewidywalne, teraz zaczyna żyć własnym rytmem,</p> <p>- zmieniają się wielkości i proporcje poszczególnych części ciała, co może prowadzić do kompleksów,</p> <p>- u chłopców zwiększa się wydzielanie testosteronu. Rozwijają się narządy płciowe; u dziewcząt wydzielają się estrogen, odpowiadający za pojawienie się miesiączek, rozrostu piersi. U obu płci pojawia się owłosienie łonowe,</p> <p>- zwiększa się masa mięśniowa u chłopców, nastolatki są silne i wytrzymałe, równocześnie szybko następuje wzrost, u dziewczynek przyrasta ilość masy tłuszczowej,</p>	<p>- dotychczasowe, jasne i uporządkowane relacje z najbliższymi zaczynają obfitować w nieporozumienia i konflikty,</p> <p>- konflikty młodzieży z dorosłymi wynikają z ich nieokreślonego statusu - nastolatek nie jest już dzieckiem, ale nie jest jeszcze osobą dorosłą,</p> <p>- rodzice nadal są kimś ważnym w życiu nastolatków, ale równocześnie prym wiedzie grupa rówieśnicza, która zaczyna tworzyć swoje własne normy, wartości i zasady funkcjonowania,</p> <p>- obok nauki szkolnej aktywność młodzieży stale się poszerza o nowe dziedziny i staje się bardziej zróżnicowana - zainteresowania zmieniają się chaotycznie,</p> <p>- nastolatki szukają odpowiedzi na pytanie: kim jestem?, próbując wpasować się w idee i wartości grupy, zostać zaakceptowanym.</p>	<p>- u nastolatków na początku tego okresu rozwoju można zauważyć stan rozproszenia obserwowany w funkcjonowaniu psychicznym,</p> <p>- zdolności do myślenia abstrakcyjnego, rozwój słownictwa i złożoności języka</p> <p>myślenie hipotetyczno-dedukcyjne - pozwalają nastolatkom stawiać hipotezy dotyczące otaczającego świata i logicznie je rozważać,</p> <p>- nastolatki, w stopniu znacznie większym niż dzieci, potrafią posługiwać się pojęciami abstrakcyjnymi (takimi jak prawda, sprawiedliwość, miłość) oraz rozważać i analizować konkretny problem z różnych punktów widzenia,</p> <p>- nastolatki zaczynają swobodnie rozważać różne kwestie, a wśród nich: „Co by było gdyby...?”, „Jeśli a, to b...a może c?”, „Jeśli uznamy, że...,</p>	<p>- u nastolatków zaznaczają się własne zasady etyczne i kwestia sumienia. Są to zasady uniwersalne, oparte na prawdzie, sprawiedliwości i poszanowaniu ludzkich praw,</p> <p>- występuje kryzys tożsamości</p> <p>- większość dorastających zastanawia się nas sobą i stara się siebie poznać. Jest to podstawą dalszych wyborów życiowych,</p> <p>- w tym okresie kształtuje się też światopogląd - jest niestabilny i ulega ciągłym zmianom,</p> <p>- zmiany biologiczne przede wszystkim hormonalne, powodują, że doświadczane przez nich emocje powstają szybko oraz szybko przejmują duże nasilenie,</p> <p>- występuje samoregulacja czyli umiejętność polegająca na panowaniu nad własnymi stanami emocjonalnymi, uczuciami i zachowaniami, jednakże często przeplatana z trudnością nad kontrolą emocji,</p>

	<ul style="list-style-type: none"> - u obu płci następuje mutacja, jednak u chłopców jest ona bardziej wyrazista (głos znacznie się obniża), - wewnętrzna burza w organizmie może powodować zewnętrzne objawy: apatię, brak zainteresowania przyszłością, koncentracja całej uwagi na sobie, duże rozproszenie, słaba organizacja pracy, przeczutność uwagi i zainteresowań, nastawienie na szybkie osiągnięcie przyjemności, - przejściowe pogorszenie się sprawności ciała wynika z dużych zmian hormonalnych nastolatka, - w okresie nastoletnim pojawiają się u nastolatków pierwsze potrzeby seksualne. Budząca się seksualność staje się źródłem intensywnych napięć i obaw. 	<p>Przejmuje w ten sposób inne systemy wartości i norm,</p> <ul style="list-style-type: none"> - krytycznie odnoszą się do własnego systemu wartości i norm przejętego z domu rodzinnego - dostrzegają słabości i różne braki u swych rodziców i próbują poszukiwać innych, bardziej atrakcyjnych ich zdaniem wzorców zachowania, - w okresie nastoletnim pojawiają się pierwsze miłości, - grupy rówieśnicze tworzą hermetyczne kliki i paczki, często nadal jedнопłciowe, - nastolatki budują poczucie sprawstwa, czyli chcą angażować się w aktywności dające szansę na powodzenie. 	<p>to...”, „Skoro a, b i c, to prawdopodobnie również d”.,</p> <ul style="list-style-type: none"> - następuje wzrost świadomości wpływającego czasu oraz wzrost zdolności do planowania przeszłości i realizowania przyszłych celów, - pojawiająca się zdolność do uwzględnienia różnych punktów widzenia, także na temat własnej osoby, może przyczynić do pojawienia się czasowych trudności w podejmowaniu decyzji i owocować nadmiernymi rozterkami, - pomimo wzrostu możliwości poznawczych nastolatki mają gorszą niż dorośli pamięć wizualną (tego, co widzą) oraz werbalną (tego, co słyszą). Oznaczają się także wolniejszym czasem reakcji niż dorośli. Bardzo dobrze radzą sobie z zapamiętywaniem informacji praktycznych np. jak coś działa. 	<ul style="list-style-type: none"> - chłopcy częściej doświadczają negatywnych emocji w związku z porażkami w zakresie ważnych dla nich rodzajów aktywności, dziewczynki bardziej podatne są na trudności w relacjach społecznych, - następuje emocjonalne niezależnienie się od innych, przede wszystkim od rodziców, - głównym zadaniem rozwojowym w tym okresie życia jest określenie siebie (Kim jestem?) i swojej przyszłości (kim chcę być?), co wymaga gruntownego uporządkowania dotychczasowych dziecięcych doświadczeń, - wczesne dorastanie to zmaganie się z niestabilnością psychiki i odnajdywanie sposobu, często przez bunt, na bycie kimś wyrazistym.
16-21	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój ciała się zakończył, jest ono w pełni ukształtowane i gotowe na wyzwania, - organizm jest w szczytowej formie. Od młodego człowieka i jego stylu życia zależy na jak 	<ul style="list-style-type: none"> - w drugiej połowie wieku wędrowniczego relacja z rodzicami zmienia się w relację partnerską, kiedy to obie strony dobrze się ze sobą dogadują, 	<ul style="list-style-type: none"> - rozwój myślenia w tym okresie przechodzi od młodzieńczego idealizmu i podporządkowania logice myślenia do myślenia etycznego i nastawienia 	<ul style="list-style-type: none"> - młody człowiek jest świadomy tego, że ludzie mają różne wartości i opinie. Ma świadomość, że większość wartości i reguł jest względna wobec własnej grupy odniesienia,

	<p>długo w takiej formie pozostanie,</p> <ul style="list-style-type: none"> - fizyczny wygląd zbliżony jest do dorosłego człowieka, - młody człowiek musi zaakceptować zmiany, które zaszły w jego organizmie i nauczyć się prawidłowo odbierać i reagować na sygnały dochodzące z jego organizmu np. głód, senność, popęd seksualny, tak aby organizm działał w dostatecznej równowadze biologicznej, - w tym okresie bardzo ważne stają się: rozpoznawanie swoich umiejętności, szukanie sposobów na opanowanie społecznie akceptowanej formy zaspokojenia własnych potrzeb, a także uczenie się i trenowanie sposobów radzenia sobie z frustracją, związaną z niezaspokojeniem potrzeb płynących z ciała, - po okresie intensywnego wzrostu w okresie nastoletnim stabilizuje się wydolność wszystkich układów, w tym oddechowego (stabilizacja pojemności płuc), krwionośnego (zwiększa się wydajność tlenowa krwi) i mięśniowego (następuje 	<ul style="list-style-type: none"> - młody człowiek rozpoczyna współpracę z grupami dorosłymi i musi nauczyć się z nimi współgrać a także mieć świadomość odpowiedzialności za siebie i innych, - młodzi ludzie uczą się przyjmowania na siebie zobowiązania wraz z gotowością do ponoszenia konsekwencji podjętych decyzji, - młody człowiek ćwiczy swoje kompetencje i umiejętności poprzez działanie w różnych organizacjach i grupach projektowych. Dzięki temu kształtuje również swoją samoocenę, mocne i słabe strony oraz preferencje w wyborze ścieżki zawodowej i dalszego kształcenia, - młody człowiek potrafi już coraz bardziej obiektywnie oceniać innych ludzi, - młody człowiek szuka swojego miejsca w społeczeństwie poprzez korzystanie z bogatej oferty możliwych do podjęcia aktywności, - młody człowiek jest samodzielny w większości obszarów swojego życia. W 	<p>realistycznego,</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwija się nowy sposób myślenia, tzw. myślenie formalne (hipotetyczno-dedukcyjne oraz dochodzi do procesów świadomego transferu wiedzy, czyli informacji i sposoby działania z jednej dziedziny wiedzy są wykorzystywane w innej), - młody człowiek może głębiej wnikać w problemy i stawiać dociekliwe pytania, - młody człowiek w większym stopniu potrafi uwzględniać różnorodne perspektywy w analizie danej sytuacji i radzić sobie ze współwystępowaniem wzajemnie sprzecznych bądź przeciwstawnych argumentów, - potrafi posługiwać się ironią i metaforą, - pojawia się świadomość, że nie wszystkie sytuacje są proste, a nie wszystkie problemy rozwiązywalne, - spostrzeganie jest bardziej dokładne. <p>W zakresie pamięci rozwija się pamięć logiczna i dowolna, a towarzyszy jej uwaga dowolna,</p>	<ul style="list-style-type: none"> - łączy swoją perspektywę z punktem widzenia innych osób dzięki zawieraniu z nimi różnych umów, - rozwój emocjonalny w tym okresie przechodzi od labilności emocjonalnej i wyrazistej ekspresji emocji do stabilizacji emocji i samokontroli ekspresji emocji, - jednym z celów formowania tożsamości w tym okresie życia jest osiągnięcie dojrzałości do podjęcia ról i realizowania zadań rozwojowych, charakterystycznych dla osób dorosłych, - istotną rolę w procesie odkrywania swojego miejsca w świecie odgrywa - oprócz relacji społecznych - dostępna młodym ludziom oferta kulturowa, określająca to, z czego można wybierać dobrą dla siebie przyszłość, - ważnym aspektem odkrywania swej tożsamości jest identyfikacja z własną płcią, - światopogląd młodych ludzi oraz uznawane przez nich wartości są bardzo
--	--	---	--	--

	<p>szybsza regeneracja mięśni po wysiłku).</p>	<p>drugiej części wieku wędrowniczego jest gotowy do podjęcia ról społecznych osoby dorosłej, - młody człowiek doświadcza relacji intymnych z drugą bliską osobą, ma silną potrzebę bycia w związku, - pozytywne informacje zwrotne płynące od innych osób mogą wpływać na umacnianie się zobowiązań młodej osoby i wspierać jej wewnętrzną motywację do kontynuowania obranej ścieżki funkcjonowania, - rola opiekunów w kształtowaniu postaw młodych ludzi nie jest już tak znacząca, jak grupy rówieśniczej i kultury, jednakże w dużym stopniu to styl sprawowania przez rodziców opieki w dzieciństwie decyduje o funkcjonowaniu nastolatków w trudnym okresie dorostania i w przyszłości.</p>	<p>- wzrasta zdolność posługiwania się różnymi sposobami zapamiętywania, - rozwija się wyobraźnia, co umożliwia realizowanie pomysłów w marzeniach i twórczości, - pojawia się zdolność do wyobrażenia sobie własnej przyszłości - następuje utworzenie systemu realistycznych planów na przyszłość wraz z oczekiwanym sposobem ich realizacji, - pod koniec okresu dorastania następuje zmniejszenie nastawienia na „tu i teraz” na rzecz przyjęcia perspektywy przyszłościowej.</p>	<p>zróżnicowane i zależą od poziomu ich wykształcenia, - wchodzenie w dorosłe życie może wiązać się również z ryzykiem braku poczucia kompetencji, wyuczeniem w sobie bezradności, nachodzącymi wątpliwościami w sens dokonywanych wyborów, ciągłym przeżywanie i analizowanie niepowodzeń i inne, - młodzi ludzie doświadczają zachowań ryzykownych, które mogą mieć postać epizodów o charakterze swoistych eksperymentów, charakterystycznych dla czasu poszukiwania i konstruowania własnej tożsamości, niekiedy jednak podlega silnemu utrwaleniu, zwłaszcza wówczas, gdy ma znaczenie wysoce nagradzające.</p>
--	--	--	--	--

Na podst.: Niezbędnik Dobrego Nauczyciela. Seria 1. Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania; *Redakcja: prof. dr hab. Anna I. Brzezińska;*
Tom: 3,4,5,6.; Warszawa 2014

Analiza wybranych klasyfikacji rozwojowych człowieka. Wnioski z analizy dot. podziału na grupy metodyczne ZHP w świetle nadchodzących zmian w systemie edukacji.

A.I. Brzezińska 5/6-8/9 wczesny wiek szkolny - dziecko 8/9-11/12 środkowy wiek szkolny - dziecko 11/12-15/16 wczesna faza dorastania - nastolatek 14/15-19/20 późna faza dorastania - nastolatek	D. Becelewska 7-12 okres wczesnoszkolny 12-18 okres adolescencji 18-25II epoka rozwoju - dorosłość	A.Szysko - Pyłewska 7 - 10/12 okres późnego dzieciństwa – młodszy wiek szkolny 10/12-20 okres adolescencji 20/23-35/40 okres wczesnej dorosłości	E.B. Hurlock 6-9 późne dzieciństwo 10-13 preadolescencja 14-17 wczesna adolescencja 17-21 późna adolescencja
B. Harwas-Napierała i J. Trempała 6/7- 10/12 okres późnego dzieciństwa 10/12-20/23 okres adolescencji - 10/12-15/16 podokres wczesnej adolescencji, tj. wiek dorastania - 15/16-20/23 podokres późnej adolescencji, tj. wiek młodzieńczy	M. Żebrowska 7-11 młodszy wiek szkolny 11-18 okres dorastania 18-24 wiek młodzieńczy	M. Przetacznik-Gierowska , G. Makiełto-Jarża 7/10-12 okres wczesnoszkolny 10-15 dziewczęta okres dojrzewania 12-17 chłopcy okres dojrzewania 10/12-20/25 okres młodzieńczy	S. Baley 10-13/14 okres perturbacji 13/14-17 faza przedpokwitaniowa 17-21 wiek młodzieńczy M. Kreutz 11-14 okres przekory 14-17 okres dojrzewania 17-21 okres harmonizacji

Patrząc na powyższe zestawienie wnioskować można, iż nie istnieje idealny podział okresu rozwojowego, który stosowany byłby przez wszystkich naukowców (pedagogów, psychologów). Równocześnie we wszystkich klasyfikacjach występuje podział na okres szkolny 6/7-11/12 i okres dorastania 10/12 - 15/17. Wydaje się, że te 2 okresy na pewno powinny zostać wydzielone, jako osobne grupy metodyczne. Powinno się jeszcze zastanowić nad wydzieleniem okresu wczesnego dojrzewania i późnego dojrzewania, czyli podziału dorastania na II przedziaty czasowe 10/11-13/14 i 14/15 - 17/18, gdyż w 5 przywołanych klasyfikacjach taki rozdział dojrzewania się pojawia. Po okresie adolescencji

następuje okres wczesnej dorosłości, który został wydzielony w większości klasyfikacji i on również powinien zostać wyodrębniony, ze względu na osobną charakterystykę osób w tej fazie rozwojowej, inne cele i wymagania przed nimi stawiane.

Wydaje się zatem iż w odniesieniu do aktualnego stanu rzeczy w ZHP podział na 4 grupy metodyczne jest zgodny z psychologią rozwojową. Ewentualnie można delikatnie dopasować ramy wiekowe w każdej grupie metodycznej, lecz patrząc na rozpiętość w jakiej poszczególne fazy rozwojowe pojawiają się w poszczególnych klasyfikacjach chyba nie do końca byłoby na czym się oprzeć.

Naukowcy dostrzegają indywidualne tempo rozwoju każdej jednostki, co przekłada się na rozbieżności i widełki czasowe sięgające nawet do 3 lat w klasyfikacjach. Może warto byłoby się zastanowić nad większą indywidualizacją gotowości do przechodzenia do kolejnych grup metodycznych, lecz może to również wprowadzać zamęt i brak przejrzystości metodycznej.

Podsumowując z analizy przytoczonych klasyfikacji najbardziej uwidaczniają się 4 poziomy rozwojowe:

dziecko w wieku szkolnym (mini. 6 lat - max. 12 lat - rozbieżności w klasyfikacjach),

dziecko w początkowej fazie dorastania (mini. 10 lat - max. 17 lat - rozbieżności w klasyfikacjach),

adolescent (mini. 10 lat - max. 23 lat - rozbieżności w klasyfikacjach),

młody dorosły (mini. 17 lat - max. 40 lat - rozbieżności w klasyfikacjach).

Jak widać zebranie minimalnych i maksymalnych widełek czasowych nakłada na siebie prawie wszystkie okresy rozwojowe, co pokazuje jeszcze raz, że nie istnieje jedna słuszna klasyfikacja. Rozwijanie się jest tak płynnym i nieharmonijnym procesem, że nawet trudno byłoby ocenić, w którym dokładnie miejscu na osi rozwojowej jest dana jednostka. Musielibyśmy uśrednić wszystkie obszary rozwojowe, co nie dałoby prawidłowej oceny rzeczywistości.

Odnoszenie się do psychologii rozwojowej w przypadku podziału na grupy metodyczne ma sens jedynie wtedy, kiedy oparte jest również o bieżący system edukacji. Ponieważ szkoła i nauczyciele, kształtują i doprowadzają uczniów do prawidłowego poziomu realizacji wymagań i oczekiwań im stawianych. Niejako szkoła kształtuje uczniów i wciska ich w pewne rozwojowe ramy. Pomaga to nam w naszej codziennej pracy, bo prowadząc zbiórkę z harcerzami wiemy, że wszyscy będą potrafili czytać i pisać, bez względu na indywidualny rozwój każdej jednostki. W świetle powyższej analizy w przypadku szkoły podstawowej 8-klasowej naturalnym wydaje się podział na 3 grupy metodyczne: zuchową, harcerską i starszoharcerską ze względu na wyraźne wyzwania rozwojowe przed jakimi staje człowiek w ciągu tego czasu. Drużynowy powinien być rzetelnie przygotowany do wspierania wychowanków w sprostaniu specyficznym zadaniom rozwojowym w każdej z tych grup. Pracując z wędrownikami w "następnej szkole" oczekujemy, że szukają swojego miejsca do działania i angażują się w służbę, również bez względu na to czy ktoś jest jeszcze na etapie rozwojowym adolescenta, czy już młodego dorosłego.